

Ερμηνευτικές ερωτήσεις ανοιχτού τύπου

ΑΣΚΗΣΗ 1

Εκφώνηση

«μᾶλλον καὶ ἥττον»: Περισσότερο ή λιγότερο από τι; Ο Αριστοτέλης, όπως βλέπεις, δεν το λέει καθαρά – στη γλώσσα του συντακτικού θα λέγαμε: ο Αριστοτέλης δεν βάζει εδώ, δίπλα σ' αυτά τα συγκριτικού βαθμού επιρρήματα, καμιά γενική συγκριτική. Μπορείς με βάση αυτά που ακολουθούν να προσθέσεις εσύ αυτή τη γενική συγκριτική; (ερώτηση από το σχολικό εγχειρίδιο στη σελίδα 174)

Απάντηση

Δίπλα σ' αυτά τα επιρρήματα εννοείται η γενική συγκριτική «του δέοντος». Τύποι του ρήματος «δεῖ» χρησιμοποιούνται ή εννοούνται σκόπιμα και πιο κάτω στο κείμενο («ὅτε δεῖ», «ὡς δεῖ», «ἐφ' οἷς (δεῖ)», «πρὸς οὓς (δεῖ)», «οὗ ἕνεκα (δεῖ)»), για να δώσει ο φιλόσοφος δεοντολογικό περιεχόμενο στο κείμενο. Αυτό που προσπαθεί να δείξει είναι ότι η συμπεριφορά μας πρέπει να καθορίζεται από συγκεκριμένους κανόνες, που θα μας οδηγήσουν στις ηθικά ορθές πράξεις.

ΑΣΚΗΣΗ 2

Εκφώνηση

Αλήθεια, τι ακριβώς εννοούμε όταν χρησιμοποιούμε κι εμείς στον λόγο μας – τόσο συχνά μάλιστα – τη λέξηπρέπει («έτσι πρέπει να κάνεις» - «δεν πρέπει να κάνεις έτσι»); Με άλλα λόγια: Ποιο είναι το κριτήριό μας (ή τα κριτήριά μας) για την ορθότητα των πράξεών μας; Συζητήστε το μέσα στην τάξη – και ύστερα αναρωτηθείτε τι ήταν, αλήθεια, στην πραγματικότητα αυτό που έδινε στον αρχαίο Έλληνα τη βεβαιότητα πως οι πράξεις του ήταν ορθές. (ερώτηση από το σχολικό εγχειρίδιο στη σελίδα 174)

Απάντηση

Ο Αριστοτέλης σκόπιμα επαναλαμβάνει ή εννοεί τύπους του ρήματος «δεῖ» («καὶ μᾶλλον καὶ ἥττον (του δέοντος)», «ὅτε δεῖ», «ἐφ' οἷς (δεῖ)», «πρὸς οὓς (δεῖ)», «οὗ ἕνεκα (δεῖ)», «ὡς δεῖ»), για να δώσει δεοντολογικό περιεχόμενο στο κείμενο και να κατευθύνει τους ανθρώπους προς την ηθικά ορθή συμπεριφορά. Πώς όμως καθορίζεται η ηθικά ορθή συμπεριφορά; Κάθε κοινωνία έχει κάποια κριτήρια ορθής συμπεριφοράς. Στην περίπτωση των αρχαίων Ελλήνων τα κριτήρια αυτά εντάσσονται μέσα στο πλαίσιο της πόλης-κράτους, γιατί ας μην ξεχνάμε ότι ο αρχαίος Έλληνας λειτουργούσε πάντα ως μέλος του συνόλου και όχι ως άτομο. Τα κριτήρια, λοιπόν, αυτά είναι τα εξής:

α. οι γραπτοί νόμοι της πόλης-κράτους: αυτοί ήταν άλλωστε που καθόρισαν τη στάση του Σωκράτη, όπως αυτή παρουσιάζεται στον πλατωνικό διάλογο «Κρίτων», όταν του προτάθηκε να δραπετεύσει,

β. η παράδοση: οι άγραφοι νόμοι, τα πρότυπα και τα παραδείγματα προς μίμηση ή προς αποφυγή, που προβάλλονταν, υποδείκνυαν τον ορθό τρόπο συμπεριφοράς,

γ. η λογική, δηλαδή ο ορθός λόγος: η λογική και ιδιαίτερα η λογική του φρόνιμου ανθρώπου υποδείκνυε την ενδεδειγμένη συμπεριφορά (η έννοια της λογικής θα αναλυθεί διεξοδικά στη 10η ενότητα).

Παρόμοια με αυτά των αρχαίων Ελλήνων κριτήρια ρυθμίζουν τη συμπεριφορά και των σύγχρονων Ελλήνων. Έτσι κι εμείς ρυθμίζουμε τη συμπεριφορά μας ανάλογα με τους γραπτούς νόμους του κράτους και τους άγραφους νόμους, που απορρέουν από τις λαϊκές μας παραδόσεις, τις ιστορικές μας καταβολές και τη θρησκευτική συνείδηση των ανθρώπων.

ΑΣΚΗΣΗ 3

Εκφώνηση ερμηνευτικής ερώτησης

Στην ενότητα αυτή ο Αριστοτέλης κάνει κάποιες διευκρινίσεις σχετικά με τη θέση που διατύπωσε στο τέλος της προηγούμενης ενότητας, ότι η ηθική αρετή σχετίζεται με τα συναισθήματα και τις πράξεις, στα οποία υπάρχει και υπερβολή και έλλειψη και το μέσον. Ποιες είναι οι διευκρινίσεις αυτές και ποιο τρόπο ανάλυσης χρησιμοποιεί ο φιλόσοφος για να τις δώσει;

Απάντηση ερμηνευτικής ερώτησης

Στην 8^η ενότητα ο Αριστοτέλης είχε καταλήξει στο συμπέρασμα ότι οι ηθικές αρετές σχετίζονται με τα συναισθήματα και τις πράξεις, γιατί σ' αυτά υπάρχει υπερβολή και έλλειψη και το μέσον. Έρχεται, λοιπόν, στην ενότητα αυτή να αποδείξει την παραπάνω θέση με επαγωγικό τρόπο δίνοντας ενδεικτικά κάποια παραδείγματα συναισθημάτων, τα οποία διακρίνονται σε ευχάριστα και δυσάρεστα. Τονίζει ότι σ' αυτά υπάρχει υπερβολή και έλλειψη, καθώς μπορούμε να τα βιώσουμε είτε σε μεγαλύτερο είτε σε μικρότερο βαθμό. Αν τα αισθανόμαστε σε μεγαλύτερο βαθμό («μᾶλλον»),

τότε φτάνουμε στην υπερβολή, ενώ, αν τα αισθανόμαστε σε μικρότερο βαθμό («ἥττον»), φτάνουμε στην έλλειψη. Όμως, ούτε το «μᾶλλον» ούτε το «ἥττον» είναι καλά («οὐκ εὖ»), όπως υπογραμμίζει ο φιλόσοφος, γιατί έτσι απομακρυνόμαστε από τη μεσότητα.

▪ ΑΣΚΗΣΗ 4

Εκφώνηση

Ποιες προϋποθέσεις πρέπει να ισχύουν για να μπορούμε να τηρούμε το μέτρο στα συναισθήματα;

Απάντηση

Για να μπορέσει να διατηρηθεί η μεσότητα στα συναισθήματα, που είναι και το «ἄριστον», πρέπει να τηρούνται ορισμένες προϋποθέσεις, οι οποίες παρουσιάζονται από τον φιλόσοφο με πολυσύνδετο σχήμα που προσδίδει έμφαση. Συγκεκριμένα, πρόκειται για δεοντολογικούς κανόνες –γι' αυτό και επαναλαμβάνεται συνεχώς ή εννοείται το «δεῖ»– που μας κατευθύνουν προς την ηθικά ορθή πράξη. Η εφαρμογή τους απαιτεί μόχθο και επίπονη προσπάθεια. Αυτοί οι κανόνες είναι:

- α. «**ὅτε δεῖ**»: η χρονική στιγμή κατά την οποία πρέπει να νιώθουμε ένα συναίσθημα,
- β. «**ἐφ' οἷς (δεῖ)**»: τα πράγματα, οι συνθήκες σε σχέση με τις οποίες πρέπει να νιώθουμε ένα συναίσθημα,
- γ. «**πρὸς οὓς (δεῖ)**»: οι άνθρωποι σε σχέση με τους οποίους πρέπει να νιώθουμε ένα συναίσθημα,
- δ. «**οὗ ἔνεκα (δεῖ)**»: ο λόγος για τον οποίο πρέπει να νιώθουμε ένα συναίσθημα,
- ε. «**ὡς δεῖ**»: ο τρόπος με τον οποίο πρέπει να εκδηλώνουμε ένα συναίσθημα.

▪ ΑΣΚΗΣΗ 5

Εκφώνηση

Ποιος ο ρόλος του ρήματος «δεῖ» στο κείμενο;

Απάντηση

Για να μπορέσει να διατηρηθεί η μεσότητα στα συναισθήματα, που είναι και το «ἄριστον», πρέπει να τηρούνται ορισμένες προϋποθέσεις, οι οποίες παρουσιάζονται από τον φιλόσοφο με πολυσύνδετο σχήμα που προσδίδει έμφαση. Συγκεκριμένα, πρόκειται για δεοντολογικούς κανόνες – γι' αυτό και επαναλαμβάνεται συνεχώς ή εννοείται το «δεῖ» – που μας κατευθύνουν προς την ηθικά ορθή πράξη. Η εφαρμογή τους απαιτεί μόχθο και επίπονη προσπάθεια. Αυτοί οι κανόνες είναι:

- α. «**ὅτε δεῖ**»: η χρονική στιγμή κατά την οποία πρέπει να νιώθουμε ένα συναίσθημα,
- β. «**ἐφ' οἷς (δεῖ)**»: τα πράγματα, οι συνθήκες σε σχέση με τις οποίες πρέπει να νιώθουμε ένα συναίσθημα,
- γ. «**πρὸς οὓς (δεῖ)**»: οι άνθρωποι σε σχέση με τους οποίους πρέπει να νιώθουμε ένα συναίσθημα,
- δ. «**οὗ ἔνεκα (δεῖ)**»: ο λόγος για τον οποίο πρέπει να νιώθουμε ένα συναίσθημα,
- ε. «**ὡς δεῖ**»: ο τρόπος με τον οποίο πρέπει να εκδηλώνουμε ένα συναίσθημα.

Τύποι του ρήματος «δεῖ» χρησιμοποιούνται ή εννοούνται σκόπιμα στο κείμενο («ὅτε δεῖ», «ὡς δεῖ», «ἐφ' οἷς (δεῖ)», «πρὸς οὓς (δεῖ)», «οὗ ἔνεκα (δεῖ)»), για να δώσει ο φιλόσοφος δεοντολογικό περιεχόμενο στο κείμενο. Αυτό που προσπαθεί να δείξει είναι ότι η συμπεριφορά μας πρέπει να καθορίζεται από συγκεκριμένους κανόνες, που θα μας οδηγήσουν στις ηθικά ορθές πράξεις.

▪ ΑΣΚΗΣΗ 6

Εκφώνηση ερμηνευτικής ερώτησης

Με ποιον συλλογισμό καταλήγει ο Αριστοτέλης ότι η αρετή είναι ένα είδος μεσότητας;

Απάντηση ερμηνευτικής ερώτησης

1^η προκείμενη: το μέσον επαινείται και είναι το σωστό

(«τὸ μέσον ἐπαινεῖται καὶ κατορθοῦται»)

2^η προκείμενη: ο έπαινος και το σωστό σχετίζονται με την αρετή

(«ταῦτα δ' ἄμφω τῆς ἀρετῆς»)

Συμπέρασμα: επομένως, η αρετή είναι ένα είδος μεσότητας

(«μεσότης τις ἄρα ἐστὶν ἡ ἀρετή»)

Στο συμπέρασμα, το οποίο προκύπτει λογικά, η αρετή ορίζεται ως «κάποια» (τις) μεσότητα, διατηρεί δηλαδή την υποκειμενικότητα στον προσδιορισμό του περιεχομένου της. Η αρετή είναι απλώς μια μορφή μεσότητας, προσδιοριζόμενη από τις πέντε σταθερές μεταβλητές (δεῖ), και όχι συγκεκριμένη αντικειμενικά και απόλυτα καθορισμένη για όλους μεσότητα.

▪ ΑΣΚΗΣΗ 7

Εκφώνηση ερμηνευτικής ερώτησης

Πώς φαίνεται μέσα στο κείμενο η κοινωνική διάσταση της αρετής; Συμφωνούν οι απόψεις του Αριστοτέλη και του Πλάτωνα ως προς αυτό το σημείο;

Απάντηση ερμηνευτικής ερώτησης

Η διπλή χρήση των «δεῖ» («ὅτε δεῖ», «ὡς δεῖ»), τα τρία «δεῖ» που εννοούνται («ἐφ' οἷς (δεῖ)», «πρὸς οὓς (δεῖ)», «οὗ ἕνεκα (δεῖ)»), η εννοούμενη γενική συγκριτική («καὶ μᾶλλον καὶ ἥττον (τοῦ δέοντος)») και οι ρηματικοί τύποι «ψέγεται» και «ἐπαινείται» υποδηλώνουν τον κοινωνικό χαρακτήρα της αρετής, η οποία καλλιεργείται ως προορισμός από την «πόλιν». Οι τύποι αυτοί φανερώουν ότι ο Αριστοτέλης έδινε πολύ μεγάλη σημασία στην άποψη της κοινής γνώμης ως έκφραση των πολιτών της πόλης, του υψηλότερου τύπου κοινωνίας που μπορεί να πετύχει την ευδαιμονία. Η κοινή γνώμη, δηλαδή η κοινωνία, είναι αυτή που καθορίζει τι είναι σωστό και τι λάθος, ποια συμπεριφορά πρέπει να ακολουθούμε και ποια όχι και αυτή είναι που ψέγει ή επαινεί τα συναισθήματα και τις πράξεις μας. Εξάλλου, σ' αυτό ακριβώς έγκειται και η **διαφορά του Αριστοτέλη από τον Πλάτωνα**. Η αρετή, για τον Αριστοτέλη, είναι μια ανθρώπινη ιδιότητα, η οποία μπορεί να προσεγγιστεί και να κατακτηθεί από τον καθένα που λειτουργεί με βάση τη λογική, τον ορθό λόγο, και καταβάλλει επίπονη προσπάθεια. Αντίθετα, η πλατωνική αρετή τοποθετείται σ' έναν κόσμο νοητό και μεταφυσικό έξω από τον χώρο της πρακτικής ζωής του ανθρώπου.

▪ ΑΣΚΗΣΗ 8

Εκφώνηση ερμηνευτικής ερώτησης

Τι μπορείτε να παρατηρήσετε σχετικά με τη μεθοδικότητα της σκέψης του Αριστοτέλη, αν συγκρίνετε την 8^η με την 9^η ενότητα;

Απάντηση ερμηνευτικής ερώτησης

Στην ενότητα αυτή είναι φανερή η μεθοδικότητα της σκέψης του Αριστοτέλη. Στην 8^η ενότητα διατύπωσε τη θέση του υποθετικά (με δύο υποθετικές προτάσεις: «εἰ δὲ πᾶσα ...», «(εἰ) ἢ δ' ἀρετὴ πάσης ...») και δυνητικά (δυνητική ευκτική: «ἂν εἴη») προσδίδοντας έτσι μετριοπάθεια και διαλλακτικότητα στα λεγόμενά του. Στην 9^η ενότητα υποβάλλει τις υποθέσεις και το δυνητικό συμπέρασμα σε λογικό έλεγχο με τη χρήση παραδειγμάτων και διατυπώνει έναν δεύτερο συλλογισμό. Ο λογικός αυτός έλεγχος τον οδήγησε στην οριστικοποίηση του συμπεράσματός του και γι' αυτό χρησιμοποιεί πια **οριστική έγκλιση** («Μεσότης τις ἄρα ἐστὶν ἢ ἀρετὴ...»), που εκφράζει το **πραγματικό** και τη **βεβαιότητα**. Ο τρόπος αυτός διερεύνησης είναι απόλυτα επιστημονικός, καθώς υποδηλώνει ότι ο φιλόσοφος είναι ανοιχτός σε περαιτέρω διερεύνηση, δεκτικός και σε άλλες σκέψεις και ιδέες, ενώ απέχει από τον δογματισμό. Έτσι, προάγεται η επιστημονική έρευνα και οι επιστήμες εξελίσσονται.

Λεξιλογικές ασκήσεις

▪ ΑΣΚΗΣΗ 1

Εκφώνηση

Να εντοπίσετε στο κείμενο τα αντώνυμα των λέξεων: φοβηθῆναι, λυπηθῆναι, ἥττον, ἔλλειψις, ἀμαρτάνεται, ἐπαινείται, οὐκ εὖ.

Λύση

φοβηθῆναι ≠ θαρρῆσαι

λυπηθῆναι ≠ ἡσθηθῆναι

ἥττον ≠ μᾶλλον

ἔλλειψις ≠ ὑπερβολή

ἀμαρτάνεται ≠ κατορθοῦται

ἐπαινείται ≠ ψέγεται

οὐκ εὖ ≠ ἄριστον

▪ ΑΣΚΗΣΗ 2

Εκφώνηση

Να δώσετε την ετυμολογία των παρακάτω λέξεων: *έπιθυμήσαι, ύπερβολή, έλλειψις, πάθη, έπαινεϊται, κατορθούται.*

Λύση

έπιθυμήσαι < *έπι* + *θυμῶ*

ύπερβολή < *ύπερ* + *βάλλω*

έλλειψις < *έν* + *λείπω*

πάθη < *πάσχω*

έπαινεϊται < *έπι* + *αίνέω* -*ῶ*

κατορθούται < *κατά* + *όρθόω* -*ῶ*

▪ ΑΣΚΗΣΗ 3

Εκφώνηση

Να δώσετε δύο ομόρριζα (απλά ή σύνθετα) στα νέα ελληνικά για καθεμιά από τις παρακάτω λέξεις: *φοβηθῆναι, έπιθυμήσαι, ύπερβολή, άμαρτάνεται, κατορθούται.*

Λύση

φοβηθῆναι: φοβία, εκφοβιστικός

έπιθυμήσαι: λιποθυμία, θυμοειδής

ύπερβολή: βλήμα, βελόνα / βέλος

άμαρτάνεται: αμαρτία, αμαρτωλός

κατορθούται: ορθός, παλινόρθωση

▪ ΑΣΚΗΣΗ 4

Εκφώνηση

Να βρείτε στο κείμενο λέξεις ετυμολογικά συγγενείς με τις παρακάτω: *βεληνεκές, επανόρθωση, πραγματογνώμων, φόβητρο, ηδονή, ελεεινός.*

Λύση

βεληνεκές: ύπερβολή

επανόρθωση: κατορθούται

πραγματογνώμων: πράξεις

φόβητρο: φοβηθῆναι

ηδονή: ήσθῆναι

ελεεινός: έλεῆσαι

▪ ΑΣΚΗΣΗ 5

Εκφώνηση λεξιλογικής άσκησης

Όρθιος, στόχαστρο, πρόβλημα, παρόμοιος, ουσιαστικά (επίρρημα), αμφίδρομος, δυόσμος: Αφού επισημάνετε τους λεκτικούς τύπους του διδαγμένου κειμένου με τους οποίους συγγενεύουν ετυμολογικά οι παραπάνω λέξεις, να σχηματίσετε στη νεοελληνική γλώσσα μία περίοδο λόγου για κάθε λέξη με την ποιητική ή αναφορική λειτουργία της.

Λύση λεξιλογικής άσκησης

Ενδεικτικές απαντήσεις:

1. Όρθιος: κατορθούται.
Σε μία περίοδο, κατά την οποία η Ελλάδα βιώνει τη μεγαλύτερη οικονομική κρίση στη σύγχρονη ιστορία της, υπάρχουν ορισμένες εταιρείες οι οποίες καταφέρνουν και στέκονται **όρθιες**.
2. Στόχαστρο: στοχαστική.
Οι οικονομικοί τεχνοκράτες έβαλαν στο **στόχαστρο** τον 13ο και 14ο μισθό για την αντιμετώπιση της κρίσης.
3. Πρόβλημα: ύπερβολή.
Η οικονομική κρίση, εκτός από **προβλήματα**, δημιουργεί και ευκαιρίες.
4. Παρόμοιος: όμοιως.

Θα κατορθώσει η ελληνική οικονομία να τεθεί σε τροχιά ανάπτυξης **παρόμοια** ή και ακόμη μεγαλύτερη από κείνη της προηγούμενης δεκαετίας;

5. Ουσιαστικά (επίρρημα): *έστί*ν.

Κάποιες φωνές υπερασπίζονται την επιστροφή στο εθνικό νόμισμα, παραβλέποντας όμως **ουσιαστικά** τις συνέπειες αυτής της επιλογής.

6. Αμφίδρομος: *ἀμφότερα, ἄμφω*.

Το δορυφορικό κανάλι λειτουργεί ως **αμφίδρομος** διάυλος επικοινωνίας με τον απανταχού ελλητισμό.

7. Δυόσμος: *ήσθη*ναι.

Οι αντιοξειδωτικές ιδιότητες του **δυόσμου** αποδίδονται στις φαινολικές ουσίες που περιέχει.